

O'ZBEK TILIDA NUTQ MADANIYATINI SHAKILLANTIRISHNING LINGUISTIC ASOSLARI

Anorqulova Ruxshona

Jizzax filologiya fakulteti

1- kurs 636-25- guruh talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek tilida nutq madaniyatini shakllantirishning lingvistik asoslari tahlil qilinadi. Nutq madaniyatining til me'yorlari, adabiy til qoidalari, leksik, grammatik va stilistik jihatlari yoritiladi. Shuningdek, nutq madaniyatining jamiyatdagi kommunikativ samaradorlikni oshirishdagi o'rni hamda tilshunoslik fanlari bilan o'zaro bog'liqligi ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari nutq madaniyatini rivojlantirishda lingvistik omillarning muhim ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: nutq madaniyati, adabiy til, til me'yorlari, lingvistik asoslar, kommunikativ kompetensiya

Аннотация

В статье анализируются лингвистические основы формирования культуры речи в узбекском языке. Рассматриваются нормы литературного языка, лексические, грамматические и стилистические особенности культуры речи. Также освещается роль речевой культуры в повышении коммуникативной эффективности в обществе и её связь с лингвистическими дисциплинами. Результаты исследования подтверждают значимость лингвистических факторов в развитии культуры речи.

Ключевые слова

культура речи, литературный язык, языковые нормы, лингвистические основы, коммуникативная компетенция

Abstract

This article examines the linguistic foundations of forming speech culture in the Uzbek language. It analyzes literary language norms as well as lexical, grammatical,

and stylistic aspects of speech culture. The study also highlights the role of speech culture in enhancing communicative effectiveness in society and its relationship with linguistic disciplines. The findings demonstrate the crucial importance of linguistic factors in the development of speech culture.

Keywords

speech culture, literary language, language norms, linguistic foundations, communicative competence

KIRISH

Bugungi globallashuv va axborot almashinuvi jadallashgan davrda nutq madaniyati jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Til orqali inson o'z fikrini aniq, ravon va ta'sirchan ifodalashi, ijtimoiy munosabatlarni samarali tashkil etishi mumkin. Shu bois nutq madaniyatini shakllantirish masalasi tilshunoslik fanining dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi.

O'zbek tilida nutq madaniyati adabiy til me'yorlariga rioya qilish, so'z boyligidan o'rinli foydalanish, grammatik va stilistik qoidalarga amal qilish bilan bevosita bog'liqdir. Nutqning to'g'riligi, aniqligi, mantiqiyliigi va ifodaliligi lingvistik omillar asosida shakllanadi. Ushbu jihatlar nutq madaniyatining nazariy va amaliy asoslarini belgilab beradi.

Nutq madaniyatini rivojlantirishda fonetika, leksikologiya, grammatika, stilistika kabi tilshunoslik sohalarining o'rni beqiyosdir. Har bir lingvistik birlikning me'yoriy qo'llanishi nutqning sifatini belgilaydi. Ayniqsa, yosh avlodda nutq madaniyatini shakllantirish ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri bo'lib, bu jarayonda lingvistik bilimlarning ahamiyati yanada ortadi.

Mazkur tadqiqot o'zbek tilida nutq madaniyatini shakllantirishning lingvistik asoslarini yoritishga qaratilgan bo'lib, unda nutq madaniyatining nazariy jihatlari hamda amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari nutq madaniyatini rivojlantirishga oid ilmiy qarashlarni boyitishga xizmat qiladi.

ASOSIY QISM

Nutq madaniyati tushunchasi va uning lingvistik mohiyati

Nutq madaniyati til birliklaridan maqsadga muvofiq, me'yoriy va samarali foydalanish qobiliyatini ifodalaydi. U inson nutqining to'g'riligi, aniqligi, mantiqiyliigi, ifodaliligi va ta'sirchanligi bilan belgilanadi. Nutq madaniyati tilshunoslik fanining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, adabiy til me'yorlariga amal qilishni taqozo etadi. Ushbu tushuncha til va nutq o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni namoyon etadi hamda lingvistik bilimlar asosida shakllanadi.

Lingvistik nuqtayi nazardan nutq madaniyati fonetik, leksik, grammatik va stilistik me'yorlarga rioya qilishni talab qiladi. Har bir til birligi nutqda to'g'ri qo'llanilgandagina kommunikativ maqsad to'laqonli amalga oshadi. Shu sababli nutq madaniyatini shakllantirish jarayonida tilning ichki qonuniyatlarini chuqur o'rganish muhim ahamiyatga ega.

Adabiy til me'yorlari va nutq madaniyati

Adabiy til me'yorlari nutq madaniyatining asosiy tayanch omillaridan biri hisoblanadi. Ushbu me'yorlar fonetik talaffuz qoidalari, so'zlarning to'g'ri yozilishi, grammatik shakllarning me'yoriy qo'llanilishi hamda uslubiy moslikni o'z ichiga oladi. O'zbek adabiy tilining me'yorlariga amal qilish nutqning tushunarli va ta'sirchan bo'lishini ta'minlaydi.

Nutqda sheva va lahjalarga xos unsurlarni noo'rin qo'llash, so'z ma'nolarini noto'g'ri ishlatish nutq madaniyatining buzilishiga olib keladi. Shuning uchun adabiy til me'yorlarini egallash va ularni amaliy nutqda qo'llash nutq madaniyatini shakllantirishning muhim sharti hisoblanadi.

Leksik va grammatik omillarning nutq madaniyatidagi o'rni

Leksik boylik nutqning ifodaliligini belgilovchi asosiy omillardan biridir. So'z tanlashda ma'no aniqligi, sinonimlardan o'rinli foydalanish, so'zlarning uslubiy bo'yoqdorligini hisobga olish nutq madaniyatining muhim ko'rsatkichidir. O'zbek tilining boy lug'aviy imkoniyatlaridan samarali foydalanish nutqni ravon va ta'sirchan qiladi.

Grammatik jihatdan esa soʻz birikmalari va gaplarning toʻgʻri tuzilishi, kelishik, zamon, shaxs-son shakllarining meʼyoriy qoʻllanilishi nutq madaniyatining asosini tashkil etadi. Grammatik xatolar nutq mazmunining buzilishiga va notoʻgʻri talqin qilinishiga sabab boʻlishi mumkin.

Stilistik jihatlar va kommunikativ samaradorlik

Stilistika nutq madaniyatining muhim lingvistik asoslaridan biri boʻlib, nutqning vaziyatga mosligini taʼminlaydi. Rasmiy, ilmiy, badiiy va ogʻzaki nutq uslublariga xos vositalarni toʻgʻri tanlash kommunikativ samaradorlikni oshiradi. Nutqning vaziyatga mosligi, tinglovchi yoki oʻquvchi auditoriyasini hisobga olish nutq madaniyatining muhim belgilaridan hisoblanadi.

Shuningdek, nutq madaniyati kommunikativ kompetensiya bilan chambarchas bogʻliq boʻlib, bu kompetensiya til birliklaridan ijtimoiy vaziyatlarda samarali foydalanish qobiliyatini ifodalaydi. Lingvistik bilimlar asosida shakllangan nutq madaniyati shaxsning ijtimoiy mavqeini va nutqiy savodxonligini belgilaydi.

NATIJALAR VA TAHLIL

Mazkur tadqiqot jarayonida oʻzbek tilida nutq madaniyatini shakllantirishning asosiy lingvistik omillari aniqlandi va tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatdiki, nutq madaniyatining shakllanishi avvalo adabiy til meʼyorlariga rioya qilish, til birliklaridan maqsadga muvofiq foydalanish bilan chambarchas bogʻliqdir. Fonetik, leksik, grammatik va stilistik jihatlar nutq madaniyatining asosiy tarkibiy qismlari sifatida namoyon boʻldi.

Tahlillar asosida aniqlanishicha, nutq madaniyatining buzilishiga koʻpincha soʻz tanlashdagi noaniqlik, grammatik meʼyorlarga amal qilmaslik hamda nutq uslubining vaziyatga mos kelmasligi sabab boʻlmoqda. Ayniqsa, ogʻzaki va yozma nutqda sheva unsurlarining nooʻrin qoʻllanilishi kommunikativ samaradorlikka salbiy taʼsir koʻrsatadi. Shu bilan birga, tilshunoslikka oid nazariy bilimlarni amaliy nutqda qoʻllash nutq madaniyatini yuksaltirishda samarali natijalar berishi aniqlandi.

Tadqiqot natijalari taʼlim jarayonida lingvistik bilimlarga asoslangan nutq madaniyatini shakllantirish metodikasini takomillashtirish zarurligini koʻrsatadi. Bu

esa o'zbek tilining ijtimoiy mavqeini mustahkamlash va til madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o'zbek tilida nutq madaniyatini shakllantirish murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u lingvistik asoslar bilan uzviy bog'liqdir. Adabiy til me'yorlariga amal qilish, leksik boylikdan o'rinli foydalanish, grammatik va stilistik qoidalarga rioya etish nutq madaniyatining muhim shartlari hisoblanadi.

Nutq madaniyati shaxsning kommunikativ kompetensiyasini oshiradi, jamiyatda samarali muloqotni ta'minlaydi hamda tilning ijtimoiy vazifalarini to'laqonli bajarishiga xizmat qiladi. Shuningdek, ta'lim tizimida nutq madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan lingvistik yondashuvlar yosh avlodning nutqiy savodxonligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari o'zbek tilida nutq madaniyatini rivojlantirish bo'yicha kelgusidagi ilmiy izlanishlar uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
 2. Yo'ldoshev M. Nutq madaniyati va uslubiyat. – Toshkent: Fan, 2012.
 3. Qodirov A. O'zbek adabiy tili me'yorlari. – Toshkent: O'qituvchi, 2015.
 4. Mahmudov N. O'zbek tilining nutq madaniyati. – Toshkent: Universitet, 2009.
 5. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: Fan, 2006.
- Abduazizov A. Tilshunoslik nazariyasi. – Toshkent: Sharq, 2010